

Rikosuhripäivystyksen kirjallinen lausunto koskien ihmiskaupan vastaisen toimintaohjelman 2021–2023 päivittämistä teeman *lapset ja nuoret ihmiskaupan uhreina sekä ihmiskaupan uhrien lapset* osalta.

1. Mikä on näkemyksenne mukaan lapsiin ja nuoriin kohdistuvan ihmiskaupan tilannekuva ja viimeaikainen kehitys edellä mainitut ihmiskaupan ilmenemismuodot ja ympäristöt huomioon ottaen?

Viittaamme kysymyksen osalta vuonna 2023 julkaistuun Rikosuhripäivystyksen erityistukipalvelun asiakkaiden tilanteita koskevaan selvitykseen¹, jossa tarkastellaan 184:ää seksuaaliväkivaltaa kokeneen (ml. pakkoavioliitot) ihmiskaupan uhriksi joutuneen henkilön tapausta. Heistä 29 % oli ollut alaikäisiä ihmiskaupparikoksen tapahtuma-aikaan. Ainoastaan 4 % oli saanut tilanteeseensa apua ollessaan alaikäisiä, kun 25 %:n kohdalla ihmiskauppatilanne oli alkanut alaikäisenä, mutta tunnistettu vasta täysi-ikäistymisen jälkeen. Rikosuhripäivystyksen tietoon tulee vuosittain edelleen vain yksittäisiä uusia tapauksia, joissa uhri on palveluihin tulon hetkellä edelleen alaikäinen. Prosentuaalisesti tilanne on samankaltainen kuin vuoden 2023 selvityksen aikana. Kaikki Rikosuhripäivystyksen erityistukipalvelun asiakkaat ovat joutuneet Suomessa ihmiskaupan uhriksi.

Ihmiskaupan kohteeksi joutuneiden lasten ja nuorten ajantasainen tunnistaminen on siis puutteellista, eikä tapausten ilmi tulo vaikuta parantuneen viimeisten vuosien aikana.

Rikosuhripäivystyksen asiakkuudessa olevat alaikäisinä epäillyn ihmiskaupan kohteeksi joutuneet henkilöt ovat hyvin moninainen ryhmä. Joukossa on kaikkien sukupuolten edustajia, valtaväestöön kuuluvia, maahanmuuttajataustaisia, kotona toisen tai molempien vanhempiensa kanssa asuneita, sijaishuollossa asuneita, puolisonsa kanssa asuneita, päihderiippuvaisia, mielenterveyden haasteista kärsiviä tai terveitä lapsia ja nuoria.

Rikollisessa toiminnassa hyväksikäyttö: Rikosuhripäivystyksen kokemuksen perusteella vaikuttaa siltä, että lapset ja nuoret joutuvat rikosten tekoon pakotetuksi, houkuteluksi tai yllytetyksi aiempaa useammin. Teon taustalla saattaa kuitenkin olla ikätoveri, ja ihmiskaupan kaltaisesta dynamiikasta huolimatta tilanne saatetaan lasten ja nuorten elämässä olevien viranomaisen ja muiden aikuisten näkökulmasta nähdä enemmänkin kaveriporukan välisenä ”joukossa tyhmyys tiivistyy” -tyylisenä rajojen etsimisenä ja piittaamattomuutena, kuin ihmiskaupan rikosoikeudellisen määritelmän täyttävänä toimintana. Tiedossa on kuitenkin myös tapauksia, joissa alaikäinen on ymmärtämättään saatettu mukaan rikolliseen toimintaan täysi-ikäisen kumppaninsa tai muun henkilön toimesta, sekä tapauksia, joissa nuori on pakotettu saattamaan myös muita nuoria hyväksikäytettäväksi samaan hyväksikäyttökokonaisuuteen, kuin missä itse on uhrina.

Pakkoavioliitot: Rikosuhripäivystyksellä on viime vuosien ajalta tiedossa tapauksia, joissa alaikäisiä henkilöitä on kotimaassaan pakotettu avioliittoon, mutta heidän ikänsä on matkustusasiakirjoissa väärennetty ylöspäin, jotta alaikäinen puoliso on saanut oleskeluluvan Suomeen perhesiteen perusteella ja avioliitto on voitu rekisteröidä Suomessa. Moni on myös ollut täysi-ikäinen jo Suomeen saapuessaan. Riippumatta uhrin todellisesta iästä, hyväksikäyttö on usein jatkunut pitkäänkin, kunnes tilanteeseen on puututtu ja se on tunnistettu. Useissa tapauksissa avioliiton aikana on syntynyt lapsia, jotka ovat tilanteen paljastumisen aikaan alaikäisiä. Lisäksi Rikosuhripäivystyksellä on tiedossa tapauksia, joissa Suomessa syntynyt alaikäinen Suomen kansalainen on lähetetty vanhempiensa kotimaahan avioitumaan vasten tahtoaan vanhempiensa sopivaksi katsoman henkilön kanssa. Suomen ulkopuolella asunut aviopuoliso on myöhemmin saanut perhesiteen perusteella oleskeluluvan Suomeen.

¹ Pihlaja, S. & Piipponen, J. 2023, Selvitys Rikosuhripäivystyksen asiakkuudessa olevien seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien tapauksista ja tilanteista. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2023:23.

Kaupallinen seksuaalinen hyväksikäyttö tai muu seksuaaliväkivaltaan liittyvä ihmiskauppa:

Rikosuhripäivystyksellä on tiedossaan tapauksia, joissa alaikäisiä henkilöitä on pakotettu myymään seksiä tai muihin seksuaalisiin tekoihin. Usein tekijä on uhrille ennestään tuttu. Tiedossa on esimerkiksi tapauksia, joissa alkuperäinen tekijä, kuten aikuinen miesystävä tai seksinostaja, on alkanut parittaa uhria omalle tuttavapiirilleen.

Työvoiman hyväksikäyttö: Rikosuhripäivystyksen asiakkuudessa on myös alaikäisiä, jotka ovat joutuneet työvoiman hyväksikäytön uhriksi, joko työpaikalla tai kotitaloustöissä. Tätä tapahtuu niin perheiden sisäisesti kuin ulkopuolisen työnantajan toimesta.

Rikosuhripäivystyksen tiedossa on alaikäisiä henkilöitä, jotka ovat joutuneet ihmiskaupan kohteeksi verkon välityksellä. On myös tavallista, että sosiaalinen media on mahdollistanut tekijän ja uhrin tutustumisen ja heidän välisensä yhteydenpidon.

Tiedossa on yksittäisiä seksuaaliväkivaltaan liittyviä tapauksia, joissa on annettu ihmiskauppatuomio. Kuitenkin valtaosa edellä kuvatuista tapauksista ei ole joko edennyt tutkinnassa tai menestynyt tuomioistuimessa ihmiskauppa -nimikkeellä, vaan tapaukset ovat joko jääneet pitkäksi aikaa tutkintaan ja ovat edelleen kesken, riittävää näyttöä ihmiskaupasta ei ole uskottavasta tapahtumien kuvauksesta huolimatta löytynyt, tai tapausta on alun alkaenkin tutkittu esimerkiksi alaikäisen parituksena vakavasta henkisestä ja fyysisestä pakottamisesta ja kontrollista sekä hyötymisestä huolimatta.

2. Millaisia haasteita tunnistatte lapsiin ja nuoriin kohdistuvan ihmiskaupan vastaisessa työssä tällä hetkellä?

Tapausten tunnistamisen puutteellisuus, lasten ja nuorten auttamisen haasteellisuus, toteen näyttämisen vaikeus, oikeuskäytännön vähäisyys ja rikosvastuun heikko toteutuminen.

Tapausten tunnistamisen puutteellisuus ja ilmitulon haasteet: Rikosuhripäivystyksen kokemuksen mukaan viranomaiset tai muut lasten ja nuoret elämässä olevat aikuiset eivät ole havainneet tai tunnistaneet tapauksia ajantasaisesti, eivätkä lapset ja nuoret kaikissa tapauksissa ole itsekään tiedostaneet olevansa vakavan hyväksikäytön kohteena. Ihmiskauppatilanne on tavanomaisesti alkanut vaihteittain ja moni lapsi tai nuori onkin kokenut myös muuta hyväksikäyttöä ja väkivaltaa, tai muita haitallisia lapsuudenkokemuksia jo aiemmin elämässään. Joissakin tapauksissa lapset ja nuoret ovat kokeneet hyötyvänsä toiminnasta myös itse, eivätkä ole halunneet ottaa tilanteeseensa apua vastaan, sillä tarjottu apu ei olisi ollut heidän näkökulmastaan riittävää tai houkuttelevaa. Toisissa tapauksissa taas lapsi tai nuori ei ole seurausten ennakoimattomuuden ja pelon tai häpeän vuoksi uskaltanut kertoa tilanteestaan.

Rikosuhripäivystyksellä on tiedossaan tapauksia, joissa nuori olisi toivonut voivansa kysyä tilanteestaan luotettavana pitämältään ammattilaiselta siten, että ammattilaisella olisi ollut mahdollisuus olla tekemättä ilmoitusta lastensuojelulain 5 luvun 25 §:n ilmoitusvelvollisuuden mukaan. Nuoret olisivat esimerkiksi halunneet selvittää mistä heidän tilanteessaan mahdollisesti on kyse, mitä tapahtuisi, jos he kertoisivat siitä poliisille ja miten heitä voitaisiin kertomisen jälkeen suojata. Tämä ei kuitenkaan ollut ilmoitusvelvollisuudesta johtuen mahdollista ja hyväksikäyttötilanne jatkui vielä pitkään ennen sen ilmi tuloa.

Auttamisen haasteellisuus: Yksikään Rikosuhripäivystyksen asiakkaana olevista ihmiskaupan tai sen kaltaisen hyväksikäytön kohteeksi joutuneista alaikäisistä ei ole saanut tilanteeseensa ajantasaisesti riittävää tukea. Erityisesti ne henkilöt, joiden hyväksikäyttö on tapahtunut alaikäisenä ja käynyt ilmi vasta täysi-ikäisenä, ovat kokeneet saamansa tukitoimet puutteellisiksi ja oikeuksiensa toteutumisen epäonnistuneeksi. Rikosuhripäivystyksen tiedossa on tapauksia, joissa ihmiskaupan kohteeksi alaikäisenä joutunut henkilö on palannut hyväksikäyttäjänsä luo, sillä ei ole kokenut saaneensa tilanteeseensa riittävästi apua. Samalla haasteena on se, että joissakin tapauksissa lapsi tai nuori on kokenut avun

vastaanottamisen pikemminkin hänen tilannettaan hankaloittavana kuin helpottavana. Auttamistoimet eivät ole olleet riittävän houkuttelevia tai motivoivia, etenkin jos nuori on kokenut itsekin hyötynensä hyväksikäyttötilanteesta.

Asenneilmapiiiri ja stereotypiat: Tällä hetkellä haasteena on myös asenneilmapiiiri ja stereotyyppinen ajatus siitä, kuka ihmiskaupan kohteeksi joutunut lapsi tai nuori on. Vaikka onkin mahdollista tunnistaa tiettyjä lapsen tai nuoren taustaan, elämäntilanteeseen tai terveyteen liittyviä hyväksikäytön kohteeksi joutumiselle altistavia tekijöitä, on tärkeää välttää näihin haavoittuvuustekijöihin liittyvien stereotyyppien vahvistamista. Kuten ensimmäisen kysymyksen alla on kuvattu, Rikosuhripäivystyksen asiakkuudessa olevat alaikäisinä epäillyn ihmiskaupan kohteeksi joutuneet henkilöt ovat hyvin moninainen ryhmä, joka ei kuitenkaan, moninaisuudestaan huolimatta, anna todennäköisesti kattavaa kokonaiskuvaa tilanteen todellisesta laajuudesta.

Rikosuhripäivystyksen kokemuksen mukaan lapsia ja nuoria työssään kohtaavien ammattilaisten tieto ihmiskauppailmiön olemassaolosta on viimeisten vuosien aikana lisääntynyt. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että käytännössä ihmiskaupan ajatellaan olevan jotakin varsin eksoottista ja kaukaista, eikä esimerkiksi hienovaraista psykologista kontrollia tai ihmiskaupan taustalla olevaa prosessimaista hyväksikäyttöä tästä syystä aina havaita.

Rikosuhripäivystyksen vaikutelma onkin, että lapsiin ja nuoriin kohdistuvien, sekä lasten ja nuorten välisten hyväksikäyttötilanteiden saatetaan herkästi tulkita olevan jotakin muuta, kuin ihmiskauppaa, vaikka tilanteessa olisi hyvin ihmiskaupan kaltaista dynamiikkaa. Joissakin tapauksissa lapseen tai nuoreen kohdistuneita tekoja on siis tutkittu yksittäisinä oikeudenloukkauksina ilman, että koko kokonaisuus on tullut ilmi. Toisissa tapauksissa tilanteen on tulkittu olevan nuorten välistä rajojen etsimistä ja piittaamattomuutta, vaikka tekijän ja uhrin välinen dynamiikka on ollut hyvin ihmiskaupan kaltainen.

Vaikka tärkeintä onkin, että ammattilaiset osaavat tunnistaa viitteitä mistä tahansa hyväksikäytöstä ja ohjata huolestuttavissa tapauksissa lapset ja nuoret saamaan tarvitsemaansa tukea ja apua, on ihmiskauppa luonteeltaan niin vakavaa ja usein ulkopuolisille varsin näkymätöntä pitkäkestoista hyväksikäyttöä, että sen olemassaolon mahdollisuus ja eri ilmenemismuodot on hyvä pitää mielessä, jotta ohjaus on tarvittaessa sujuvaa niille viranomaisille, joilla varsinainen tunnistamisvastuu on.

Tapausten etenemisen hankaluus rikosprosessissa: Rikosuhripäivystyksellä on tiedossaan useita tapauksia, joissa ihmiskaupan parissa työskentelevien ammattilaisten näkökulmasta alaikäinen henkilö on joutunut hyväksikäyttötilanteeseen, joka täyttää ihmiskaupan rikosoikeudellisen määritelmän. Näiden ammattilaisten joukossa on uhrien tukipalveluiden lisäksi ollut oikeusavustajia, poliisin tutkijoita, syyttäjiä, asiaan perehtyneitä juristeja ja esimerkiksi ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän asiantuntijoita. Vaikka tekoja olisi tutkittu ja syyte nostettu ihmiskaupasta, syytteet ovat tuomioistuimessa kaatuneet ja syytetty on tuomittu jostakin muusta kuin ihmiskaupasta, tai häntä ei ole tuomittu lainkaan. Tämä on Rikosuhripäivystyksen näkökulmasta edelleen epäkohta, mikä näytön löytämisen haastavuuden lisäksi saattaa kertoa rikosoikeudellisen määritelmän vaikeaselkoisuudesta ja vähäisestä oikeuskäytännöstä.

Lisäksi rikosprosessien pitkä kesto on lasten ja nuorten oikeuksien toteutumisen sekä toipumisen kannalta suuri haaste. Rikosuhripäivystyksellä on tiedossaan esimerkiksi alaikäistä koskeva ihmiskauppatapaus, jossa tutkinta poliisin mukaan ”unohtui pöydälle” viideksi vuodeksi.

Tiedon puute lapsiin ja nuoriin kohdistuvasta ihmiskaupasta: Vaikka lapsiin ja nuoriin kohdistuvan ihmiskaupan ilmiöstä on viimeisten vuosien aikana Suomessa opittu runsaasti lisää, on ymmärrys ilmiöstä ja sen esiintyvyydestä edelleen varsin häilyvää ja perustuu melko hajanaisiin kokemuksiin. Tältä osin, myös

yhtenä vastauksena seuraaviin kysymyksiin, Rikosuhripäivystys viittaa oikeusministeriön vuonna 2024 julkaiseman lapsiin ja nuoriin kohdistuvaan ihmiskauppaan liittyvän selvityksen² yhteen johtopäätökseen:

”Jotta tehokkaita ihmiskaupan torjunnan ja uhrien auttamisen keinoja voidaan kehittää ja parhaita käytäntöjä tunnistaa, on välttämätöntä kehittää määrätietoisesti 1) luotettavan ja vertailukelpoisen tiedon keräämistä lapsiin ja nuoriin kohdistuvan ihmiskaupan määrästä, piirteistä ja uhrien tarpeista, sekä parantaa 2) ihmiskaupan vastaisten ja uhreja tukevien toimien vaikuttavuuden seurantaa ja arviointia.

3. Miten lapsiin ja nuoriin kohdistuvaa ihmiskauppaa voitaisiin näkemyksenne mukaan ehkäistä nykyistä tehokkaammin?

Rikosuhripäivystys viittaa kysymyksen kolme osalta oikeusministeriön julkaisemaan lapsiin kohdistuvaan ihmiskauppaan Itämeren alueen maissa liittyvään selvitykseen³, jonka mukaan:

”Lapsiin kohdistuvan kaltoinkohtelun ja hyväksikäytön riskitekijöitä ehkäisemällä ja lasta suojaavia tekijöitä vahvistamalla ehkäistään myös lapsiin ja nuoriin kohdistuvaa ihmiskauppaa. Ihmiskaupan ilmenemismuotojen moninaisuuden ymmärtäminen auttaa ihmiskaupan vastaisten toimien suunnittelussa. Lapsiin ja nuoriin kohdistuvaa ihmiskauppaa tulee tämä huomioiden ennaltaehkäistä monitasoisesti:

Juurisyyhin puuttuminen laajemmalla yhteiskunnallisella tasolla: Lapsi tai nuori on useimmiten kokenut kaltoinkohtelua ja hyväksikäyttöä jo pitkään ennen kuin tilanne täyttää ihmiskaupan rikosoikeudellisen määritelmän. Ihmiskauppaa ennaltaehkäistään tehokkaasti, kun ehkäistään hyväksikäytön kohteeksi joutumiselle altistavia tekijöitä ja panostetaan varhaiseen puuttumiseen silloin, kun huoli lapsen tai nuoren tilanteesta herää. Lasten ja nuorten kohdalla osallisuuden kokemuksen vahvistaminen ja varhainen tuki ehkäisevät myös syyllistymistä rikosten tekoon.

Yksilötasolla tapauskohtaisesti: Ihmiskauppaa tulee paljastaa ja tunnistaa ajantasaisesti sen tapahtuessa. Ilmi tulleisiin tapauksiin tulee puuttua tehokkaasti uhrien tukemiseksi ja oikeuksien toteutumiseksi, uudelleen uhriksi joutumisen ehkäisemiseksi sekä rikollisten rikosvastuun toteutumiseksi. Esimerkiksi Suomessa käytössä olevan Ankkuri-toiminnan osalta tulisi selvittää, voisiko sitä hyödyntää laajemmin myös ihmiskaupan uhrien tunnistamiseksi ja auttamiseksi ja rikosvastuun kohdentumiseksi oikein.”

Lisäksi Rikosuhripäivystys viittaa saman selvityksen koulutusta koskevaan osioon (s. 32), jonka mukaan:

”Ennaltaehkäisyä ja puuttumista voisi tukea monialaiselle kohderyhmälle suunnattu koulutus, jossa huomioidaan miten osallistujat voivat käytännössä tehdä yhteistyötä uhrien tunnistamisessa ja tukemisessa sekä mahdollisen rikosprosessin aikana. Tämä voisi olla vartenotettava keino lisätä uhria hyödyttävää ja eri toimijoiden resursseja säästävää yhteistyötä. Lisäksi ihmiskauppaan liittyvässä koulutuksessa tulisi entistä paremmin huomioida spesifisti lapsiin ja nuoriin kohdistuva ihmiskauppa ja sen ilmenemismuodot. Koulutuksen tulisi olla ammattilaisia velvoittavaa ja ilmiön kehittymisen sekä työntekijöiden vaihtuvuuden vuoksi säännöllistä.”

² Pihlaja, S. 2024, Parhaat käytännöt lapsiin ja nuoriin kohdistuvan ihmiskaupan torjumiseksi sekä uhrien tunnistamiseksi ja auttamiseksi. Oikeusministeriön julkaisuja, selvityksiä ja ohjeita 2024:8, s. 52.

³ Pihlaja, S. 2024, Parhaat käytännöt lapsiin ja nuoriin kohdistuvan ihmiskaupan torjumiseksi sekä uhrien tunnistamiseksi ja auttamiseksi. Oikeusministeriön julkaisuja, selvityksiä ja ohjeita 2024:8, s. 22.

Koska lapset ja nuoret eivät tutkimustiedon mukaan, tai Rikosuhripäivystyksen havaintojenkaan perusteella, tavanomaisesti kerro kokemastaan hyväksikäytöstä herkästi aikuisille, tulisi myös lasten ymmärrystä esimerkiksi omien rajojen asettamisesta, digiturvataidoista, omista oikeuksista ja eri hyväksikäytön muodoista sekä avun saannin mahdollisuuksista lisätä ikätasoisesti. Tämä tulee kuitenkin toteuttaa suunnitellusti ja harkiten, miltä osin Rikosuhripäivystys niin ikään viittaa yllä kuvattuun selvitykseen (s. 33–34).

4. Miten ihmiskaupan uhriksi joutuneita lapsia ja nuoria voitaisiin tavoittaa ja tunnistaa nykyistä paremmin?

Rikosuhripäivystyksen kokemuksen perusteella ihmiskaupan uhriksi joutuneet lapset ja nuoret ovat tavoitettavissa, sillä tiedossa olleissa tapauksissa he ovat käyneet koulua sekä ovat olleet lastensuojelun, päihteidenkäyttäjille suunnattujen palveluiden, psykiatrian, sairaalan osastohoidon, sijaishuollon, turvakodin, vastaanotto- tai kotoutumispalveluiden, tai muiden palveluiden piirissä.

Näin ollen Rikosuhripäivystyksen näkökulmasta lasten ja nuorten tavoittamista suurempi haaste onkin se, etteivät tapaukset tule ilmi, kuten kohdassa kaksi on kuvattu.

Kuten ensimmäisessä kysymyksessä on kuvattu, ihmiskaupan kohteeksi joutuneet lapset ja nuoret ovat hyvin moninainen ryhmä. Kun kaikkiin huolestuttaviin tilanteisiin ymmärretään puuttua lapsen ja nuoren taustasta riippumatta, voidaan kaikenlaista hyväksikäyttöä ja ihmiskauppaa potentiaalisesti tunnistaa myös sieltä, mistä sitä ei muuten osataisi etsiä. Esimerkkinä tästä turvallisen vanhemman tai vanhempien kanssa asuva lapsi tai nuori, jonka elämässä ei voida iän lisäksi havaita ulkopuolisille näkyviä hyväksikäytölle altistavia haavoittuvuustekijöitä, mutta joka joutuu ihmiskaupan kohteeksi verkon välityksellä kotonaan omassa huoneessaan, tai turvalliselta vaikuttavassa harrastustoiminnassaan.

Mikäli lapsi tai nuori kertoo ammattilaisille häneen kohdistuneesta mahdollisesta hyväksikäytöstä, varhainen puuttuminen ja lastensuojelulain mukaisen ilmoituksen tekeminen on tärkeää. Samalla olisi kuitenkin hyvä pohtia millaisin matalan kynnyksen toimintatavoin lapsille ja nuorille voitaisiin tarjota turvallisia, mahdollisesti anonyymejä kanavia pohtia tilannettaan ammattilaisen kanssa. Näin mahdollisuus tilanteen tunnistamiseen paranisi eikä tapauksia jäisi paljastumatta siitä syystä, ettei lapsi tai nuori uskalla seurausten ennakoimattomuuden vuoksi kertoa tilanteestaan luotettavalle aikuiselle.

Rikosuhripäivystyksen havaintojen mukaan erityisesti rikollisessa toiminnassa hyväksikäytettyjä uhreja, tai alaikäisiä, jotka ovat riskissä tulla värvätyksi mukaan rikolliseen toimintaan, voitaisiin potentiaalisesti tunnistaa poliisin ennalta estävän toiminnan tai etsivän nuorisotyön kautta sekä Ankkuritoiminnassa.

Järjestöjen ja poliisin matalan kynnyksen yhteistyö esimerkiksi vihjetiedon saamisessa sekä lapsen tai nuoren ja viranomaisen välisen luottamuksen rakentamisessa voi olla keskeistä näytön saamisen ja tapausten ajantasaisen etenemisen kannalta. Järjestöjen toimintaedellytyksiä ja resursseja, sekä järjestöjen ja viranomaisten yhteistyön kanavia tuleekin vahvistaa sen sijaan, että niitä heikennetään.

Rikosuhripäivystyksellä on kokemusta tilanteista, joissa lapsi tai nuori on ollut asianomistajana tapauksessa, jota tutkitaan jollakin muulla, kuin ihmiskauppanimikkeellä. Kun luottamuksellinen suhde uhrien tukipalvelun kanssa on rakentunut, onkin taustalta paljastunut ihmiskauppaan viittaava kokonaisuus. Uhrien tukipalveluiden merkitys myös rikosprosessin sujuvuuden kannalta on Rikosuhripäivystyksen asiakkaiden kertoman mukaan ollut usein keskeistä.

Rikostutkinnassa olevissa tapauksissa voisi olla hyödyllistä konsultoida lasten kuulemiseen erikostuneita oikeuspsykologian yksiköitä. Tämä voisi olla hyödyllistä sekä tapauksissa, joissa lapsen tai nuoren epäillään joutuneen ihmiskaupan uhriksi, mutta myös tapauksissa, joissa rikollisesta teosta tai rikoksesta epäillyn

lapsen tai nuoren tilanteessa tulee vaikutelma, että hän saattaisi olla syyllistynyt tekoon pakotettuna, houkuteluna tai yllytettynä.

5. Miten ihmiskaupan uhriksi joutuneita lapsia ja nuoria voitaisiin auttaa nykyistä paremmin? Miten palveluohjausta voitaisiin parantaa?

Kysymyksen kaksi kohdalla kuvattuihin avunsaannin haasteisiin on ollut syinä esimerkiksi tilanteen viivästynyt ilmitulo, asiakkaan kokemus siitä, ettei hänen tarpeitaan ole nähty tai niitä on kieltäydytty selvittämästä, asiakkaan kokemus siitä, että tarjottu apu olisi pikemminkin hankaloittanut hänen elämäänsä auttamisen sijaan, sekä tukitoimien viivästyminen sen vuoksi, että asiakas on ollut kirjattuna virallisesti täysi-ikäiseksi, vaikka hänen todellinen ikänsä on ollut jo tiedossa. Osa asiakkaista on myös kokenut tilanteen paljastumisen saattaneen heidät vaaraan, ja vainoaminen tai varsinaiset väkivallanteot ovatkin jatkuneet käynnissä olevasta rikosprosessista huolimatta.

Ihmiskaupan kohteeksi joutuneiden lasten ja nuorten tapaukset ja siten myös tarpeet, ovat hyvin moninaisia. Kaiken auttamisen lähtökohtana tulee olla lapsen etu, ja toimia suunniteltaessa on otettava huomioon se, onko lapsi tai nuori edelleen hyväksikäyttötilanteessa tai hyväksikäyttäneiden henkilöiden vaikutuspiirissä, tai jatkuuko vainoaminen ja turvauhka.

Tukitoimet tulisi suunnitella yksilöllisesti siten, että ne ovat lapsen tai nuoren näkökulmasta mahdollisimman ennakoitavia ja sellaisia, että lapsi tai nuori kokee ne motivoivina.

Rikosuhripäivystyksen kokemuksen mukaan parhaiten edenneissä ihmiskauppatapauksissa on tehty moniammatillista yhteistyötä auttavien tahojen kesken, kuten rikoksen uhrien tukipalvelun, sosiaalipalveluiden, terveydenhuollon, oikeusavustajan ja poliisin kesken. Tapauksissa jokaisen ammattilaisen rooli on ollut kaikille osapuolille selvä, päällekkäiseltä työltä on välttytty ja ihmiskaupan kohteeksi joutunut henkilö on kokenut tarpeisiinsa vastattavan monipuolisesti. Näin uhrilla on ollut myös voimavaroja tehdä yhteistyötä rikosprosessissa ja orientoitua toipumiseen ja tulevaan.

Rikosuhripäivystyksen havaintojen perusteella osa uhriksi joutuneista lapsista ja nuorista on kokenut olevansa väliinpuotojia, sillä heille on periaatteessa tarjolla kattavia tukitoimia lastensuojelun kautta, mutta käytännössä resurssien puutteen vuoksi heidän todellisuudessa saamansa apu ei ole vastannut heidän tarpeitaan heidän omasta näkökulmastaan.

6. Millaisia toimia näkemyksenne mukaan tarvittaisiin rikosvastuun toteuttamiseksi nykyistä tehokkaammin lapsiin ja nuoriin kohdistuvissa ihmiskaupparikosasioissa?

On panostettava tapausten ajantasaiseen ilmituloon ja näytön löytämiseen. Lisäksi rikostutkinnassa tulisi Rikosuhripäivystyksen havaintojen perusteella uskaltaa aiempaa useammin avata alaikäisten kohdalla tutkinta törkeä ihmiskauppa tai ihmiskauppa -nimikkeellä, mikäli viitteitä sen kaltaisesta hyväksikäytön dynamiikasta on.

Ihmiskaupan rikosoikeudellisen määritelmän täyttyminen ei alle 18-vuotiaiden osalta vaadi keinoelementtiä, jolloin määritelmän voisi alaikäisten kohdalla katsoa täyttyvän täysi-ikäisiä herkemmin. Rikosuhripäivystyksen näkökulmasta useissa tapauksissa olisikin voinut olla lapsen edun mukaista, että tapausta olisi tutkinnan alussa vähintäänkin arvioitu myös ihmiskauppaviitteiden kautta. Rikosuhripäivystyksen tiedossa on tapauksia, joissa lievemmillä rikosnimikkeellä aloitettu tutkinta on myöhemmin päätynyt ihmiskauppatutkinnaksi, tai epäillyn asemassa ollut henkilö on myöhemmin tunnistettu ihmiskaupan uhriksi. Näytön löytymisen ja ihmiskaupan kohteeksi joutuneen lapsen tai nuoren oikeuksien sekä rikosvastuunkin toteutumisen näkökulmasta olisi tärkeää tutkia tekoja heti asianmukaisilla rikosnimikkeillä. Tämä voi vaikuttaa myös oleskeluoikeuteen, mikäli kyseessä on muu, kuin Suomen kansalainen.

Ihmiskauppailmiötä ymmärtävän oikeusavustajan nimeäminen on tärkeää niin asianomistajana olevalle ihmiskaupan uhrille, kuin epäillyn asemassakin olevalle nuorelle tilanteessa, jossa nuori on saattanut syyllistyä tekoon hyväksikäytön seurauksena.

Uhrien lasten tilanne

Uhrien lasten tilanteen osalta Rikosuhripäivystys viittaa ensimmäisessä kysymyksessä viitattuun selvitykseen Rikosuhripäivystyksen asiakkaiden tilanteista. Selvityksen kappale 7 (s. 72–74) käsittelee kokonaisuudessaan ihmiskaupan uhrien lasten tilanteita. Kuten selvityksessä on todettu, Rikosuhripäivystyksen havaintojen perusteella ihmiskaupan uhrien lasten tilanne on usein haastava. Osa lapsista on todistanut vakavaa väkivaltaa vanhempansa kohtaan ja osa on ollut myös itse sen kohteena.

Kun hyväksikäytön uhriksi joutunut vanhempi on päättänyt irtautua tilanteesta, on usein alkanut myös huoltajuusprosessi, jossa tyypillisesti lasten äidille haetaan yksinhuoltajuutta. Koska näissä tilanteissa lasten toinen huoltaja on ollut hyväksikäyttöön ja vainoamiseen syyllistynyt rikoksen tekijä, haasteena huoltajuusprosessin aikana on ollut tekijän oikeus yhteydenpitoon, tiedonsaantiin ja (valvottuihin) tapaamisiin. Asiakkaiden kertoman mukaan joissakin tapauksissa tekijä on tapaamisen aikana taivutellut lapsen kertomaan perheen olinpaikan, asentanut lapsen puhelimeen seurantasovelluksen tai lähtenyt seuraamaan asiakasta ja hänen lapsiaan tapaamisen jälkeen. Monissa tapauksissa tekijä myös pyrki vaikuttamaan uhriin yhteisten lasten kautta.

Rikosuhripäivystyksen asiakkailla ja heidän lapsillaan on monissa tapauksissa turvauhan vuoksi taustallaan useita turvakotijaksoja, ja osa on joutunut muuttamaan useasti paikkakunnalta toiselle tai vastaanottokeskuksesta toiseen. Turvauhkatilanne ja jatkuvat muutot kuormittavat Rikosuhripäivystyksen havaintojen mukaan asiakkaan lisäksi myös heidän lapsiaan. Osa lapsista on päässyt uudella paikkakunnalla nopeasti varhaiskasvatuksen piiriin, osalla päivähoitopaikan saaminen sopivalta etäisyydeltä on ollut haastavaa. Koska asiakkaat olivat turvauhan vuoksi pyrkineet välttämään ulkona liikkumista, osa heistä oli kokenut päiväkotimatkat pelottavina ja oli siitä syystä päätyntä ottamaan lapsensa pois päivähoidosta.

Valtaosassa tapauksia lapset olivat asuneet asiakkaan eli äitinsä luona. Riippumatta lasten olinpaikasta (kotona vs. sijoitettuna), monen asiakkaan kokemuksen sekä Rikosuhripäivystyksen havaintojen perusteella, lasten tuentarpeita ei oltu viranomaisten toimesta riittävästi arvioitu ja huomioitu. Jos perheessä on ollut useita lapsia, heitä on saatettu ikäeroista huolimatta kohdella ”ryhmänä” ilman, että yksittäisten lasten tarpeiden äärelle oltaisiin riittävästi erikseen pysähdytty.

Joissakin tapauksissa lapsia on kuultu todistajina ihmiskauppaa koskevassa tutkinnassa, ja osassa tapauksia lapseen kohdistuneista teoista oli avattu erillisiä tutkintoja, joissa lapset ovat itse olleet asianomistajan asemassa. Joissakin tapauksissa asiakas ja lapsi ovat kokeneet, että ihmiskauppatilanteeseen liittyvät teot olivat kohdistuneet myös lapseen, mutta lasta ei asiakkaan ja lapsen toiveesta huolimatta oltu kuitenkaan kuultu asianomistajana. Rikosuhripäivystyksen kokemuksen mukaan syynä on saattanut olla, että yksittäisten, lapseen kohdistuneiden tekojen on katsottu jo vanhentuneen eikä näin ollen olevan osa vuosia jatkunutta ihmiskauppakokonaisuutta. Rikosuhripäivystyksen havaintojen mukaan osa lapsista on toisaalta kokenut, ettei heille ole annettu mahdollisuutta kertoa tapahtumista yksityiskohtaisesti missään kohtaa.

Rikosuhripäivystyksen havaintojen perusteella ihmiskaupan uhrien lasten tilanteisiin on tärkeää tarjota yksilöllistä tukea. Rikosuhripäivystyksellä on tiedossaan useampia tapauksia, joissa ihmiskaupan uhrin lapsi on sijoitettu lastensuojelun toimesta tai hyväksikäytön tiedetään jatkuneen ylisukupolvisena.